

Dr hab. Andrzej Niedojadło, prof. ANS

R E C E N Z J A

pracy doktorskiej Pana mgr Przemysława Markowicza pt: "Kultura fizyczna w Tarnowie w latach 1867 - 1918", Kraków 2024, s. 250, bibliografia, tabele (16), wykresy (2), fotografie (71), w tym foto map (2), wykaz rycin wykaz skrótów, indeks nazwisk, i abstract, napisanej pod kierunkiem dr hab. Ewy Kałamackiej prof. AWF.

Trafnie sformułowany temat jakiegokolwiek pracy naukowej to co najmniej połowa sukcesu w trakcie jej przygotowania. Autor tej rozprawy podjął się opracowania tematu raczej niszowego jeśli chodzi o badania naukowego w tym zakresie, bo jak sam zauważa problem jego badań i opracowania był do tej pory w mniejszym bądź większym stopniu traktowany dość marginalnie. Brak było do tej pory samodzielnej pracy obejmującej dokładnie wskazaną w temacie problematykę.

Zagadnienie tężyzny fizycznej, wszelkich ćwiczeń gimnastycznych czy zawodów o charakterze sportowym znane było populacji ludzkiej już od czasów starożytnych. Potrzebne to było mężczyznom zarówno do walk zbrojnych jak i wykazania się swoją sprawnością i umiejętnościami w greckich igrzyskach olimpijskich. Od czasów średniowiecza zawody rycerskie nie tylko służyły doskonaleniu własnych umiejętności, ale podobnie jak np., zapasy, boks, polowania, wyścigi konne, gra w kości i karty dla relaksu oraz rozrywki.

Od czasów renesansu coraz bardziej stawiano na rozwój fizyczny, właściwą budowę ciała i zdrowie człowieka. W ciągu XIX wieku następuje coraz większe sprecyzowanie, uporządkowanie i sformalizowanie w zakresie uprawiania sportu i wyodrębniania się jego jako odrębnej dziedziny z wydzieleniem się z wolna w nim różnych dyscyplin.

Najpierw rodzi się nim zainteresowanie wśród klas posiadających, by z czasem trafić w orbitę zainteresowań do średniej warstwy mieszczańskiej, czy wreszcie i do robotników. W bardziej uprzemysłowionych państwach Europy i USA zaczyna się rodzić wśród pracodawców myśl poprawy warunków życia i zdrowia robotników. Pojawia się pojęcie wypoczynku i dla jego potrzeby powstają pierwsze parki. Służą one nie tylko wypoczynkowi i spacerom ale i biegom i innym ćwiczeniom. Powstają pierwsze stowarzyszenia dla celów turystyki, rekreacji i sportu. Jeszcze większe zainteresowanie ćwiczeniami fizycznymi

i zawodami o charakterze sportowym zapoczątkowały pierwsze nowożytnie letnie igrzyska olimpijskie w 1896 roku w Atenach, a ich gorącym orędownikiem był francuski baron Pierre de Coubertin. Najważniejszym stał się jednak fakt, że kultura fizyczna zaczęła obejmować coraz to nowe państwa i zamieszkującą je różne warstwy społeczne ludności.

W odniesieniu do ziem polskich pod zaborami i miasta Tarnowa ramy chronologiczne przyjęte przez Autora nie są przypadkowe. Pierwsza z cezur czasowych związana jest z nadaniem ziemiom polskim pod zaborem austriackim Autonomii Galicji. Stworzyło to duże możliwości dla rozwoju tego terenu. Możliwość używania języka polskiego w szkolnictwie, urzędach, polskie władze samorządowe, wchodzenie Polaków w skład organów krajowych i państwowych, reforma szkolnictwa ludowego i możliwość tworzenia polskich stowarzyszeń turystycznych i sportowych wyraźnie zmieniały oblicze podejścia do kultury fizycznej wśród ludności galicyjskiego Tarnowa. Zwrócenie uwagi poza kwestiami zdrowia i sportu na czystość i higienę stanowiło *sui generis* wypadkową dla postępu społecznego. Druga z kolei cezura czasowa nie tylko łączy się z zakończeniem I wojny światowej, ale zamyka też okres rozbicia zaborowego narodu polskiego i odbudowy w każdym szczególe przez niego nowego odradzającego się państwa polskiego. Obszarem badań Autora było miasto Tarnów w okresie Autonomii Galicji.

Cel i przedmiot badań zostały wyraźnie podkreślone, nie budząc żadnych wątpliwości. Recenzowana praca doktorska ma charakter teoretyczno - badawczy w monograficznym ujęciu czasowym kultury fizycznej w trzecim mieście galicyjskim pod względem ilości ludności. Autor w opracowaniu tematu posłużył się metodą bezpośredniego i pośredniego ustalania faktów. Przeanalizował prawidłowo szereg źródeł w celu pozyskania materiału faktograficznego związanego z kulturą fizyczną. Sięgnął i skorzystał również z metody retrospektywnej oraz filologicznej, ułatwiającej odczytanie i zinterpretowanie ówczesnych zapisów językowych. W I rozdziale pracy posłużył się również metodą porównawczą.

Z uznaniem należy się odnieść do dość obszernej bibliografii, a zwłaszcza umiejętności wnikliwego poruszania się po zróżnicowanym materiale źródłowym, analizy tekstów źródłowych oraz zdolności wyciągania wniosków i dokonywania trafnych syntez. Proweniencja źródeł nie stanowiła zatem żadnego problemu w trakcie ich analizy. Przedmiotem analizy były zbiory archiwalne zestawione przez Autora w bibliografii na końcu opracowania, zarówno pisane jak i ikonograficzne, pochodzące z archiwów (2) i bibliotek państwowych (2), kościelnych (2), prywatnych (3), zagranicznych (7) oraz muzeów w Tarnowie i Zakopanem, czy wreszcie udostępnione z Powozowni Stada Ogierów Skarbu Państwa w Tarnowie i Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma

w Warszawie. Wśród źródeł drukowanych (9) znalazły się wydawnictwa źródłowe (m. in: Dzienniki Urzędowe C. K. Starostwa w Tarnowie 1877 - 1899, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1900, Rady Szkolnej Krajowej 1910, szemantyzmy 1880 rok; sprawozdania (34) Rady Szkolnej Krajowej, dyrekcji szkół gimnazjalnych i zawodowych, katalogi klasyfikacyjne, sprawozdania tarnowskich organizacji społecznych (np. Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół I", Towarzystwa Opieki nad Młodzieżą Szkół Średnich, Towarzystwa Szkoły Ludowej, Towarzystwa Tatrzańskiego, Jubileuszowe Pięćdziesięcioletniego istnienia Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół I" w Tarnowie za rok 1933 i Trzydziestolecia Gwiazdy tarnowskiej 1911 rok); statuty (8) szkół, towarzystw gimnastycznego i strzeleckiego; protokoły posiedzeń (6) Rady Miejskiej Tarnowa 1870 - 1900 i 1901 - 1914, księgi konferencji nauczycielskich szkół tarnowskich; pamiętniki (2) Towarzystwa Tatrzańskiego czy z pierwszych lat I wojny światowej i kroniki I Gimnazjum i szkół powszechnych. Bogaty zestaw czasopism: tygodniówek, dzienników, tygodników, kwartalników, informatorów, przeglądów, przewodników, roczników wychodzących nie tylko w Tarnowie ale i poza nim (Berlin, Bochnia, Częstochowa, Kraków, Lublin, Lwów, Krynica, Łódź, Warszawa i Wrocław); opracowania w liczbie 270 i strony internetowe (netografia) (6).

Źródła i ikonografia archiwalna dostarczyły nie tylko materiału badawczego ale również informacji dotychczas niepublikowanych. Dodatnią stroną dysertacji jest to, że autor źródła polskiego pochodzenia starał się uzupełnić lub zweryfikować źródłami zagranicznej proveniencji.

Ten materiał źródłowy został trafnie uzupełniony o tzw., "perełki" - interesujące informacje, które nie zawsze są tam gdzie można by się ich spodziewać. Taki cenny materiał można znaleźć w aktach prawnych, różnych sprawozdaniach, protokołach posiedzeń i kronikach instytucji i organizacji, ich statutach i pamiętnikach (oraz tzw., "materiale rozproszonym).

Patrząc na ilość zestawionej w bibliografii literatury, wydaje się, że Autor starał się dotrzeć i wykorzystać wszystkie starsze i nowsze publikacje związane z tematem rozprawy, zarówno od strony merytorycznej jak i metodologicznej. Były to informacje zamieszczone w wielu czasopismach o różnym charakterze, w opracowaniach monograficznych, zbiorowych i pod redakcją. Wiedzę zaczerpniętą ze wspomnianej literatury Autor uzupełnił też o informacje pochodzącą ze stron internetowych. Szkoda tylko, że dla potrzeb napisania rozdziałów wstępnych I i II Doktorantowi nie udało się dotrzeć do paru uznanych i nierzadko cytowanych pozycji jak np.: *Jan Tarnowski Hetman Wielki Koronny. Sesja historyczno -*

promocyjna 7 listopada 1997 roku, Tarnów 1999; Jan Tarnowski. *Hetman i Mąż Stanu*, Materiały pomocnicze do nauczania historii, "Zeszyt Metodyczny Nr 73 Samorządowego Centrum Edukacji w Tarnowie", red. Edmund Juško, Tarnów 2009; Andrzej Niedojadło, *Życie codzienne ludności wiejskiej Hrabstwa Tarnowskiego w XVII i XVIII wieku*, "Rocznik Tarnowski" 1991/1992, s. 41 - 63; Izabela Szwed, Danuta Buczek, *Tadeusz Tertil - Burmistrz Tarnowa*, "Rocznik Tarnowski" 1990, s. 133 - 141.

W kwestiach regionalnych, o których Autor wspomina warto by odwołać się też m. in., do prac: Andrzej Chwalba, *Regionalne czasopisma historyczne i ich miejsce we współczesnych badaniach historycznych*, "Tarnowskie Studia Historyczne", Tarnów 2012, t. II, s. 12 - 20; A. Niedojadło, *The influence of regional reseaech and regional education on cultivoting treditions and forming patriotic attitudes (Wpływ badań regionalnych i edukacji regionalnej na kultywowanie tradycji i kształtowanie postaw patriotycznych)*, "Społeczeństwo i Rodzina", nr 40/3/2014. Lublin, s. 31 - 42; A. Tomanek, *Historyczne badania regionalne i ich znaczenie*, [w:] O uprawianiu i znaczeniu historii regionalnej, Ciechanów - Toruń 1991.

W kolejnych rozdziałach stanowiących główną podstawę tejże pracy dobrze byłoby by się odnieść do prac takich autorów jak np.: E. Juško, *Pozalekcyjne formy oddziaływań wychowawczych na młodzież publicznych polskich szkół średnich w Autonomicznej Galicji*, Rzeszów 2020; tenże, *Rada Szkolna Krajowa i jej działalność na rzecz szkoły ludowej w Galicji (1868 - 1921)*, Tarnów - Lublin 2013; tenże, *Z dziejów polskiego szkolnictwa na terenie Galicji w dobie Wielkiej Wojny*, Tarnów - Łapczyca 2015; tenże, *Wpływ szkolnictwa ludowego autonomicznej Galicji na kształt polskiej szkoły powszechnej w latach 1918 - 1922*, Lublin 2006. Pozwoliłoby to zapewne zweryfikować lub uściślić pewne wydarzenia czy daty z nimi związane.

W perspektywie ewentualnej publikacji drukiem tej ważnej dla Tarnowa pracy, warto byłoby zacytować też powszechnie uznawane i cytowane oraz nowsze publikacje metodologiczne jak np.: Mirosława Krajewskiego, *O metodologii nauk i zasadach pisarstwa naukowego. Uwagi podstawowe*, Gliwice 2010; *Poradnik metodyczny pisania prac i prowadzenia badań naukowych w zakresie nauk kultury fizycznej*, red., naukowy Tadeusz Kasperczyk, Kraków 2013. Są to interesujące rozprawy naukowe, napisane prostym i zrozumiałym językiem, ukazujące wszelkie tajniki napisania dobrej i interesującej dysertacji naukowej.

Pod względem konstrukcji recenzowana rozprawa doktorska składa się z wstępu, siedmiu rozdziałów, posłowania, zakończenia, bibliografii, indeksu nazwisk, spisu tabel, wykazu rycin, wykazu skrótów, streszczenia i abstraktu.

Rozdziały w opracowaniu powiązane są ze sobą w sposób metodologiczny i logiczny z zachowaniem ich zasadniczo właściwych proporcji w całościowej jego konstrukcji. Prace otwiera wstęp wprowadzający w tematykę rozprawy doktorskiej. Autor zaprezentował w nim najważniejsze aspekty badanego zagadnienia, cel i metody zastosowane w badaniach, prezentując w zwięzły sposób najważniejsze treści przedstawione w poszczególnych rozdziałach, charakteryzując wykorzystany materiał źródłowy i literaturę przedmiotu pod kątem jej przydatności w czasie badanego problemu. Nie można natomiast zgodzić się z postawioną tu tezą przez Autora jakoby zaborca austriacki zmierzał do biologicznego wyniszczenia narodu polskiego w latach przed autonomicznych (1772 - 1866) - być może Autor rozumie to jako wynarodowienie. Była to raczej germanizacja zmierzająca do wynarodowienia i podporządkowania sobie Polaków oraz eksploatacja ekonomiczna.

W rozdziale I Doktorant nawiązał krótko do najważniejszych wydarzeń i postaci dziedziców Tarnowa w okresie od XIV do 1772 roku. Potem zajmuje się sytuacją miasta i jego mieszkańców w okresie zaboru austriackiego. Było to związane ze wzrostem roli miasta przez wprowadzone przez zaborców reformy terytorialno - administracyjne i kościelne (stolica powiatu, diecezji, siedziba sądu szlacheckiego - Forum Nobilium). Następnie ukazuje dalszy wzrost pozycji Tarnowa jako trzeciego pod względem wielkości miasta w Galicji po Lwowie i Krakowie. Był to nie tylko przyrost demograficzny, ale też i rozwój urbanistyczny (budynki instytucji, szkół, banków, przemysłowe i in.), a co za tym idzie szybki rozwój gospodarczy. W trzecim podrozdziale przechodzi do charakterystyki tarnowskiej tradycji w zakresie kultury fizycznej. Jest to pokazanie najbardziej wówczas popularnych gier, zabaw i rozrywek ludności miejskiej od czasów powstania miasta do I rozbioru Polski. Trudno natomiast przyjąć za Autorem rok 1124 jako datę pierwszej wzmianki o Tarnowie. Najbardziej prawdopodobnym wydaje się, że pochodzi ona z okresu między majem 1123 a styczniem 1125 (Zob., np., *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I; Z. Kozłowska - Budkowa *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. 1, do końca XII w. Kraków 1937, nr 26, s. 29 - 33; S. Mateszew, F. Sikora, *Osadnictwo i stosunki własnościowe w regionie tarnowskim do końca XVI wieku*, [w:] Tarnów. Dzieje miasta i regionu. I Czasy przedrozbiorowe, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Tarnów 1981, s. 89, 102. F. Kiryk w tym samym opracowaniu przeszuwa nawet tę datę nawet na przełom 1125/26 roku, F. Kiryk, *Miasta regionu tarnowskiego - Tarnów, Tuchów, Ciężkowice do końca XVI w.* [w:] Tarnów. Dzieje miasta..., op. cit., s. 214. Autor wymienia ważną dla rozwoju miasta od poł. XIV stulecia drogę na południe, do Czech i Węgier - "droga węgierska". Szkoda jednak, iż pomija inną ważną drogę biegnącą przez Tarnów ze wschodu na zachód, z Niemiec i Śląska na Ruś, której

znaczenie od XIV - XVIII wieku wyraźnie rosło, nazywaną jeszcze w końcu XVIII stulecia "drogą śląską". (Zob. S. Mateszew, F. Sikora, *Osadnictwo...*, *op. cit.*, s. 89, 90, 92, 95, 96; B. Wyrozumska, *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku*, Wrocław 1977, s. 56, 57; A. Niedojadło, *Hrabstwo Tarnowskie w XVII i XVIII wieku. Dzieje społeczno - gospodarcze*, Tarnów 2011, s. 32, 33, 34.

Należałoby też zaznaczyć, iż po śmierci księcia Aleksandra Ostrogskiego w 1603 roku nastąpił podział miasta i dóbr między jego dzieci (tzw., część zamojska) i brata Janusza księcia Ostrogskiego (tzw., część książęca). Ponownego zjednoczenia obu części dokonał definitywnie dopiero książę Paweł Karol Sanguszko w 1742 roku. W 1774 roku "schedę tarnowską" przejął syn Barbary z Duninów na Skrzynnie i Pawła Karola, Hieronim Sanguszko. W 1799 roku w pobliskich Gumniskach wybudował klasycystyczny pałac, a Tarnów na powrót stał się stałą siedzibą rodową swoich nowych właścicieli (A. Niedojadło, *Hrabstwo...*, *op. cit.*, s.49 - 54; A. Niedojadło, *Gumniska - wieś, folwark i dwór do końca XVIII wieku*, [w:] *Hrabstwo Tarnowskie Sanguszków. Studia i materiały źródłowe*, red. S. Potępa i M. Popiel, Tarnów 2001, s. 16).

Zarówno w treści i jak i przypisie nr 76 warto byłoby zaznaczyć, że w Tarnowie miały miejsce też tańce będące pewną osobliwością miasta. Na rogu placu Kazimierza i ul. Katedralnej usytuowana była kamienica nosząca nazwę od swych właścicieli - Kamieniobrodzkich. W niej to na pierwszym piętrze znajdowała się duża sala balowa nazywana "salą reductową". Tu od połowy XIX wieku odbywały corocznie bale charytatywne, w których mieszczanie mogli uczestniczyć razem ze szlachtą, pod warunkiem ubrania maski (Pisze o tym też w swej książce z 1831 ksiądz Wincenty Balicki; S. Potępa, M. Trusz, *Plac Krupniczy, Później Kazimierza Wielkiego*, [w:] *Tarnów. Stare Miasto, Wielki Przewodnik*, Tarnów 1995, t. 2, s. 238).

Przy epidemiach należy jeszcze dodać i te z lat późniejszych: 1622, 1632, 1652, 1653 i 1705. Np., tzw., "morowe powietrze" w latach 1622/1623 pochłonęło w mieście 300 ofiar. Poza zniszczeniami od najazdów kozackich i potopu szwedzkiego do zniszczenia miasta i dóbr tarnowskich przyczyniły się również grabieże wojsk szwedzkich w latach 1702 - 1709 w czasie wojny północnej, walki pomiędzy wojskami rosyjskimi i saskimi a konfederatami dzikowskimi (1733 - 1735) oraz grabież miasta w czasie konfederacji barskiej (1768) przez wojska rosyjskie oraz wysoka kontrybucja dla konfederatów (Muzeum Ziemi Tarnowskiej (MZT), *Acta advocatialis z lat 1621 - 1632*, s. 170; *Kronika ojców Bernardynów w Tarnowie*, wydał J. Leniek, Tarnów 1894, s. 17; S. Herbst, *Wojna obronna 1655 - 1660*, [w:] *Polska*

w okresie drugiej wojny północnej 1655 - 1660, red. K. Lepszy, Warszawa 1957, t. II, s. 59; Z. Łakociński, *Magnus Stenbock w Polsce. Przyczynek do historii szwedzkich zdobyczy w czasie wojny północnej*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1967, s. 48 - 50).

W II rozdziale Autor starał się pokazać rozwój demograficzny, obszarowy, społeczny i gospodarczy miasta ilustrując go tabelami, wykresami oraz mapą ilustrującą rozwój ruchu kolejowego z Tarnowa w kierunku Krakowa, Rzeszowa i Nowego Sącza. Wymienia też największe przedsiębiorstwa (młyn parowy Henryka Szancera - 1846 rok, w 1859 pierwszy w Galicji parowy młyn grysikowy otworzony przez niego z Wilhelmem Freundem; browar i cegielnię "Konstancja" księcia Eustachego Sanguszki; hutę szkła B. Kropfa zwaną później Kupfer i Glaser, fabrykę maszyn rolniczych oraz narzędzi gospodarczych Franciszka Eljasiewicza i wiele innych przedstawionych w tabeli 3, s.33), których właściciele w późniejszym okresie czasu będą mieli w pewnym stopniu wpływ na powstawanie i rozwój różnych towarzystw sportowych. Politykę oświatową państwa habsburskiego i w dziedzinie kultury fizycznej, od których rozwój wszelkiej aktywności młodzieży był w dużym stopniu uzależniony. Może warto było podać, iż dzisiejszy zmodernizowany teatr stoi na murach dawnego "Sokoła". Dla czytelnika ważne byłoby podanie wielkości morga austriackiego (dolnoaustriackiego) wynoszącego 0,5755 ha (Alicja Falniowska - Gradowska, Franciszek Leśniak, *Struktura własności ziemskiej i użytkowania gruntów w Galicji w cyrkulach, rzeszowski, sanockim i tarnowskim w świetle katastru józefińskiego (1785 - 1787)*, Toruń 2009, s. 16 - 17).

Rozdział III poświęcony został wychowaniu fizycznemu w tarnowskich placówkach oświatowych. Doktorant słusznie zauważa, że pierwszymi, którzy zabiegali o wprowadzenie w szkołach różnych typów wychowania fizycznego i promowania rekreacji byli głównie lekarze, pedagodzy i gimnastycy. Miało to sprzyjać dobremu zdrowiu i przyrostowi siły. Po wprowadzeniu do szkół elementarnych gimnastyki, zróżnicowano jednak zakres ćwiczeń pod względem płci. Pokazał znaczenie pierwszych pokazów gimnastycznych, "majówek" z grami terenowymi, naukami tańca dla dziewcząt, lecz bez chłopców, dla upowszechniania ruchu. Zimowe gry i zabawy na śniegu, lodzie i świeżym powietrzu. Problemy i zabiegi nauczycieli o sale gimnastyczne i boiska, zarówno dla szkół elementarnych jak i gimnazjów i liceów. Wpływ wzorca kobiety popularyzowany przez Klementynę Tańska - Hoffmanową i jego akceptację społeczną. Utworzenie przez RSK w 1871 roku seminariów nauczycielskich wraz z obowiązkowymi lekcjami wychowania fizycznego, a od 1909 roku z obowiązkowymi egzaminami najpierw z gier i zabaw a potem z gimnastyki. Charakteryzuje rolę i znaczenie dla dzieci i młodzieży "Korpusu wakacyjnego" z różnymi formami spędzania czasu wolnego

w okresie wakacji. W ten sposób Autor starał się pokazać, iż wychowanie fizyczne stanowiło nie tylko integralną część ówczesnej edukacji, ale i podstawę rozwoju różnych form aktywności ruchowej stanowiących istotę tarnowskiej kultury fizycznej.

W IV rozdziale Doktorant zajął się działalnością i funkcjonowaniem pozaszkolnych form kultury fizycznej. Propagowały je i przyczyniały się do ich rozwoju powstające i stosunkowo dynamicznie działające takie organizacje i stowarzyszenia jak: "Towarzystwo Gimnastyczne "Sokół", Stowarzyszenie Rękodzielników Gwiazda, Towarzystwo Szkoły Ludowej, Drużyny Skautowe, Towarzystwo Cyklistów, Towarzystwo Strzeleckie, czy organizacje paramilitarne. Na początek ukazuje najwcześniejsze i upowszechniające się systemy w zakresie wychowania fizycznego w Europie (Anglia, Niemcy, Szwecja) i ich wpływ na systemy innych krajów kontynentu. Podnosi też ważny fakt jakim było w Czechach wiązanie kultury fizycznej z kwestiami narodowo - wyzwolenческими. Następnie przedstawia rejestrację i legalizację pierwszej organizacji "Sokoła" w Galicji (Lwów) oraz w Tarnowie z jego pomysłodawcą (Ignacym Przybyłkiewiczem) i pierwszym prezesem (Bronisławem Trzaskowskim). Zwraca uwagę na ważne aspekty w zakresie rehabilitacji dzieci i młodzieży poprzez nieodpłatane ich badania przez tarnowskich lekarzy i zalecanie tym młodym ludziom z wadami postawy gimnastyki korekcyjnej i leczniczej. Charakteryzuje płynące korzyści z objęcia gimnastyką kobiet oraz najlepszy okresu dla działalności organizacji "Sokoła" - prezesura Tadeusza Tertila 1900 - 1906. W podrozdziale II przedstawia początki łyżwiarstwa na świecie, w Europie, na ziemiach polskich, w Galicji i Tarnowie. Wskazuje na ewolucję w działalności Towarzystwa Łyżwiarskiego w mieście od charakteru zabawowego, towarzyskiego i rekreacyjnego po bardziej sportowy i wyczynowy. W kolejnym podrozdziale zajął się jeździectwem konnym. Wspomina pierwsze wzmianki na temat turystyki konnej na ziemiach polskich, oraz popisy i zawody jeździeckie z rosnącym nimi zainteresowaniem społecznym mieszkańców Tarnowa.

W IV podrozdziale w zakresie strzelectwa wychodzi od powstania, działalności i upadku bractw kurkowych na ziemiach polskich i w mieście Tarnowie. Ukazuje jak duże znaczenie dla Towarzystwa Strzeleckiego miało posiadanie strzelnicy w parku miejskim i budowę dla jego potrzeb neogotyckiego budynku. Przedstawia zmianę charakteru jego działalności od początkowo społeczno - rozrywkowej po częstsze szkolenie młodzieży i dorosłych przed zbliżającym się wybuchem I wojny światowej. W następnym podrozdziale charakteryzuje genezę powstania Towarzystwa Cyklistów jako sekcji Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół". Omawia zasady organizacji i członkostwa oraz działalność sportową i wyścigi kolarskie (tzw., "biegi wolne") oraz pokazy ("Polonez na rowerze").

Ostatni podrozdział został poświęcony turystyce, krajoznawstwu i utworzeniu w Tarnowie Oddziału Towarzystwa Tatrzańskiego. Tu Autor skupił się na znaczeniu "majówek" jako wycieczek w okolice miasta oraz wycieczek przedmiotowych kończących się grami i zabawami. Wiele miejsc poświęca ważnej działalności delegatury Zarządu Towarzystwa Tatrzańskiego w Tarnowie oraz roli w nim znanego działacza księdza Walentego Gadowskiego. W końcu słusznie Autor rozprawy zauważa, że "W dużej mierze działacze - miłośnicy aktywności ruchowej wzięli na siebie ciężar odpowiedzialności za nabywanie przez ich członków obowiązków w zakresie zindywidualizowanych biologicznych (ruchowych) potrzeb organizmu, a także kulturowo implikowanych powinności wobec ciała, podyktowanych dynamicznymi przemianami zachodzącymi w XIX stuleciu".

W rozdziale V przedstawiono kulturę fizyczną mniejszości narodowych, głównie żydowskiej. Doktorant starał się pokazać genezę ich pojawienia się w Europie i na ziemiach polskich. Wspomina pierwszego przedstawiciela pochodzenia żydowskiego w Tarnowie (1445 rok), lecz potem występuje luka informacyjna o losach tej mniejszości aż do II połowy XIX wieku. Do połowy XIX wieku Żydzi zamieszkiwali rejon Przedmieścia Małego i za nim Grabówkę, oraz część Zawala, grzebiąc swoich zmarłych na cmentarzu w Pogwizdowie (S. Wróbel, *Tarnów w XVI i XVIII w.*, [w:] Tarnów. Dzieje miasta i regionu. I Czasy przedrozbiorowe, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Tarnów 1981, s. 357; tenże, *Żydzi w Tarnowie do końca XVIII wieku*, [w:] Tarnów. Stare Miasto, Wielki Przewodnik, Tarnów 1995, t. 2, s. 331). Ze spisów ludności zamieszczonych w Tekach Schneidra wynika, że Żydzi już w roku 1787 dominowali w mieście stanowiąc 70,99 % ludności Tarnowa (Archiwum Narodowe w Krakowie, Teki Schneidra, nr 1849; A. Niedojadło, *Życie codzienne ludności wiejskiej Hrabstwa Tarnowskiego w XVII i XVIII w.*, "Rocznik Tarnowski", Tarnów 1991/1992, s. 46. Żydowski ruch sportowy stara się analizować od czasów starożytnych, pokazując jednocześnie ich sukcesy sportowe w boksie w Anglii pod koniec XVIII wieku. Wskazuje też na wpływ kongresów syjonistycznych podnoszących potrzebę wychowania fizycznego w szkołach żydowskich oraz konieczność rozwoju kultury fizycznej wśród młodego pokolenia tej mniejszości narodowej. Pod koniec tegoż rozdziału omawia powstanie w początkach XX wieku pierwszych sportowych klubów żydowskich w Tarnowie: "Samsona" - 1912 rok i "Makabi" - 1916 rok. Działalność tych organizacji również zmierzała do utrzymania odrębności narodowej ludności żydowskiej wśród polskiej populacji.

W rozdziale VI Autor podjął próbę analizy podstaw materialnych kultury fizycznej w Tarnowie. Pokazuje trudności w tym zakresie na jakie natrafiali jej zwolennicy i pasjonaci, ale również ich nieustający zapał i determinację w dążeniu do poprawy tego niekorzystnego

stanu rzeczy. Pokazuje stosunek do poprawy infrastruktury zarówno władz państwowych austriackich jak i samorządowych. Analizuje pod kątem przydatności wszelkie istniejące obiekty do ćwiczeń ruchowych, sportu, rekreacji i rozrywki zarówno, w okresie zimowym jak i letnim. Pierwsze sale gimnastyczne powstające przy szkołach czy organizacjach społecznych, parki miejskie i prywatne, strzelnice, ujeżdżalnie, ślizgawki na różnych zbiornikach wodnych oraz teren Góry św. Marcina do jazdy na sankach i nartach. Warunki ich wyposażenia i możliwości korzystania z tych obiektów były bardzo zróżnicowane ale niezrażeni tym pasjonaci ruchu permanentnie zabiegali o ich poprawę.

W rozdziale VII zostali zebrani i scharakteryzowani wybitni tarnowianie jako luminarze związani dość mocno z kulturą fizyczną w Tarnowie. Doktorant poświęcając im noty biograficzne potraktował je jako sui generis poczet tarnowskich luminarzy podkreślając ich zasługi na rzecz aktywności ruchowej tarnowskiej społeczności. Dokumentując racje Autora warto w tym miejscu wymienić niektóre nazwiska jak uznane nie tylko w literaturze tego przedmiotu. Do nich zaliczali się m. in.: Wiktor Arvay, Kacper Ciołkosz, ksiądz Walenty Gadowski, Godowski Maurycy, Władysław Langer - Złom, Małkowski Andrzej - (może warto było tu skorzystać również z prac Marka Popiela *Andrzej Małkowski, Korespondencja 1911 - 1919*, Zakopane 2018, tenże, *Andrzeja Małkowskiego związki z Tarnowem*, Tarnów 2001, tenże, *Materiały do historii skautingu w Tarnowie*, Tarnów 2002), Aniela Piszowa, Witold Rogoyski, Józef Cyryl Starkel, Tadeusz Tertil, Bronisław Trzaskowski.

Posłowie Autor poświęcił zasadniczo trudnej sytuacji miasta w czasie I wojny światowej. Przebieg działań wojennych, zniszczone budynki szkolne i sprzęt hamowały kulturę fizyczną w mieście. W miarę możliwości szkolnych i pogodowych starano się odbywać jedynie lekcje wychowania fizycznego wśród młodzieży szkolnej.

Zaprezentowany w siedmiu rozdziałach materiał merytoryczny jest dość obszerny, w zasadzie wyczerpujący problematykę w nakreślonym temacie. W szczególności można to zaobserwować w rozdziałach od III - VII, w których Doktorant wykazał się dużą znajomością omawianej tematyki. Nie budzą również większych zastrzeżeń rozdziały wprowadzające w tematykę rozprawy stanowiące ogólne wprowadzenie do dalszych badań. Z dużą wnikliwością i zmysłem analitycznym potraktowano rozdziały od III - VI, stanowiące główny trzon rozprawy doktorskiej. Były to problemy związane z wprowadzaniem i prowadzeniem zajęć z wychowania fizycznego w szkołach, pozaszkolnymi formami i podstawami materialnymi rozwoju kultury fizycznej oraz stosunkiem do niej mniejszości narodowych w Tarnowie.

W ocenie rozprawy niewątpliwie duże znaczenie ma jej zakończenie, będące

zasadniczo klamrą integralnie spinającą jej całość. Wynika to z faktu, że stanowi ono podsumowanie wszystkich dotychczasowych rozważań, analiz i syntez. Ukazuje czy i w jakim stopniu zrealizowano założone cele w badanym ośrodku miejskim i określonym czasie. Daje odpowiedź na temat sposobów i trudności w realizacji założonych celów w badanej tematyce Tarnowa w ramach przyjętych cezur czasowych. Przedstawiona analiza pokazała z jakimi trudnościami przyszło się mierzyć wszelkim propagatorom zdrowia, ruchu i sportu. Powoli lecz systematycznie starano się uporać z trudnościami w pozyskiwaniu wykwalifikowanej kadry do ćwiczeń ruchowych nauki, wychowania fizycznego w szkołach, poszukiwania czy budowy sal gimnastycznych i boisk sportowych. W zimie starano się wykorzystać każdą możliwość i miejsce do ruchu na świeżym powietrzu i uprawiania sportu. Rozwojowi kultury fizycznej, co było bardzo istotne, spieszyły z pomocą różne organizacje użyteczności społecznej, wspierając wszelkie działania w tym zakresie na miarę swoich możliwości. Autor z żalem podkreśla dyskryminację i odsuwania od zajęć wychowania fizycznego dziewcząt, choćby ze względu na utarte od dawna stereotypy. Dokonał trafnej analizy powolnego ale ewolucyjnego podejścia mniejszości narodowych (głównie żydowskiej) do ćwiczeń ruchowych, uprawiania sportu i zakładania pierwszych klubów sportowych. Mimo braku niepodległości Polski, doktorant starał się dostrzegać i pozytywne strony okresu Autonomii Galicji, co wyraził w istotnej hipotezie: "Zbudowane przez zaborców gmachy użyteczności publicznej, jak również i materialna infrastruktura oraz wypracowane przez lata formy organizacyjne i metodyczne kultury fizycznej służyły społeczności Tarnowa w wolnej Polsce". Oddaje również sprawiedliwość dziejową i mieszkańcom miasta (samorządowcom, nauczycielom i pasjonatom), zaznaczając, że to oni w głównym stopniu przyczynili się do rozwoju kultury fizycznej tarnowskiej ludności w dobie Autonomii galicyjskiej.

Wreszcie należy życzyć Autorowi wydawania tej pracy w formie drukowanej, co w poważnym stopniu uzupełniłoby lukę w dziejach miasta w kontekście prezentowanego tematu.

Zastosowana w dysertacji narracja jest klarowna i czytelna, pozwalająca na łatwe wprowadzenie czytelnika w merytoryczną stronę charakteryzowanego zagadnienia.

W końcu na podkreślenie zasługują jeszcze następujące kwestie:

1. Dość oryginalny i zaniedbywany temat badawczy.
2. W ocenie wartości podjętego tematu warto podkreślić jego aktualność w kontekście zarówno jakości w realizacji wychowania fizycznego (tu może już nauczyciel dostrzec pewne talenty) jak i dla dynamiki rozwoju polskiego sportu.

3. Autor wykazał się dobrą znajomością literatury przedmiotu, materiałów źródłowych oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

4. Doktorant dość swobodnie porusza się i analizuje wnikliwie materiał źródłowy oraz jasną i przystępną narrację w jego interpretacji w treści opracowania.

5. Płożenie nacisku, pomimo różnych trudności, na rozwój kultury fizycznej w mieście wpłynęło wyraźnie na poprawę tężyzny fizycznej potrzebnej zarówno do przetrwania zarówno trudów I wojny światowej jak do odbudowy odradzającego się państwa polskiego po jej zakończeniu i okresie zaborów.

6. Wnioski i spostrzeżenia wyrażone w dysertacji przez Doktoranta mogą być też pomocne i jemu samemu w wykorzystaniu w codziennej pracy ze studentami czy uczniami.

7. Recenzowana rozprawa doktorska może służyć też szerszemu gremium społecznemu: pedagogom w tym głównie nauczycielom wychowania fizycznego, trenerom, studentom i to nie koniecznie Akademii Wychowania Fizycznego oraz młodzieży szkolnej.

8. Wydanie jej drukiem może zapewne wpłynąć na uzupełnienie i poszerzenie wiedzy w tym zakresie w dziejach miasta Tarnowa.

9. Może również stanowić początek i przyczynek do badań tego typu na innych terenach Polski i w późniejszych ramach chronologicznych (np., okres międzywojenny, czasy po zakończeniu II wojny światowej).

10. Może też służyć w dalszej perspektywie czasowej do przygotowania choćby leksykonu wybitnych postaci sport, turystyki rekreacji na szerszym obszarze badań, np., powiatu, czy województwa.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Przemysława Markowicza pt: „Kultura fizyczna w Tarnowie w latach 1867 - 1918” , przygotowana pod kierunkiem naukowym dr hab. Ewy Kałamackiej prof. AWF, spełnia wszystkie wymagania stawiane w Ustawie o stopniach naukowych z dnia 20 lipca 2018 r. określonych w art. 187 - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm.) i wnoszę o dopuszczenie Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Tarnów 12 września 2024 r.

Dr hab. Andrzej Niedojadło, prof. ANS

